

Relacions de gènere i cura. Cap a una ètica política compartida, privada i pública, del treball de cura: el cas de la petita infància a Catalunya

Cristina Brullet. Universitat Autònoma de Barcelona i Institut d'Infància i Món Urbà

Introducció

A Catalunya els canvis en la posició social de les dones i en les relacions personals i familiars s'han estès i expressat amb rotunditat en els últims quinze anys. Són transformacions en curs que afecten tres grans dimensions de la vida familiar: les legalitats i les legitimitats; les relacions d'afecte, intimitat i poder entre sexes i generacions, i l'organització del treball remunerat i no remunerat a les llars (Brullet, 2008a; Brullet, 2008b). El contingut d'aquest article fa referència a la darrera d'aquestes tres dimensions en què podem situar les tensions que es produeixen entre el treball productiu i el treball reproductiu que realitzen dones i homes. L'objectiu específic és aportar evidències referides a Catalunya dels canvis cap a una major coresponsabilitat en la cura dels infants a la vida diària, entre sexes i entre espais privats i comunitaris; i reflexionar sobre allò que la facilita o l'obstaculitza.

L'article s'estructura en quatre parts. A la primera, s'hi exposa breument la problemàtica de les desigualtats de gènere en la cura, desigualtats que recolzen en dos fenòmens principals: el manteniment de la divisió sexual del treball i la manca de socialització dels homes en l'ètica de la cura. S'hi apunten, també, els reptes que la nostra societat hauria d'afrontar per superar aquestes desigualtats tot assegurant els drets de ciutadania.

A la segona part —Les responsabilitats públiques en la cura de la petita

infància. Dades i debat— s'hi aporten dades referides a Catalunya procedents d'estadístiques d'escolarització de l'Institut Nacional de Estadística (INE) i de l'Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat), així com d'un informe extraordinari del síndic de greuges (2007), al costat d'altres fonts que aporten dades que permeten reforçar o matisar la mesura dels fenòmens tractats. S'hi argumenta a favor d'una responsabilitat pública en la cura de la infància primerenca, de 0 a 2 anys, que no es limiti a potenciar l'escolarització dels infants, tant per raons sociopedagògiques com de perspectiva de gènere.

A la tercera part, que conforma el cos principal de l'article —La cura en l'àmbit familiar. Usos dels temps i estratègies de cura de fills i filles— es presenten dades de fonts primàries i secundàries, quantitatives i qualitatives. Les secundàries procedeixen, principalment, de les enquestes d'usos dels temps 2002-2003 de l'INE i de l'Idescat. Les primàries procedeixen de dues recerques pròpies i específiques sobre la cura dels infants: d'una enquesta representativa focalitzada en el repartiment de les activitats de criança (Brullet, 1996a, 1998) i d'una recerca de tipus qualitatiu (Brullet i Roca, 2008a; Brullet i Roca, 2008b) basada en entrevistes en profunditat a mares i pares joves, amb fills i filles, de classe treballadora. L'article es tanca amb una síntesi de les idees principals.

1. La problemàtica general. Divisió sexual del treball, ètica de la cura i desigualtats socials

En els últims anys diversos estudis han analitzat, en diferents societats europees, l'organització dels temps de la vida diària de les persones (Eurostat, 2004; Durán, 2005 i 2007; Carrasco i Serrano, 2007; Gálvez, Domínguez i Rodríguez, 2009). De manera reiterada hi apareix arreu que dones i homes tenen comportaments diferenciats pel que fa al temps que dediquen al treball de cura de la llar i de la família i al treball remunerat.¹ L'explicació més convincent d'aquest fenomen social tan estès es troba en la pràctica secular de la *divisió sexual del treball* que, recolzada en una *consideració cultural jeràrquica de la diferència sexual*, ha tingut un gran pes en els processos de socialització diferencial de dones i homes en les societats occidentals modernes (Brullet, 1996c). Les anàlisis actuals sobre els usos dels temps aporten evidències de com en la nostra societat es projecten i canvien les desigualtats de gènere que s'han anat construint al llarg de la història i que

1. Les enquestes sobre usos dels temps es fan a diversos països europeus. Des dels anys 2002-2003 es disposa de dades espanyoles i catalanes, comparables a escala europea; alguns dels resultats de les enquestes es poden consultar a la web de l'Idescat. També podeu consultar: Eurostat (2004), que aporta dades comparades entre països; Durán (2005 i 2007) i Gálvez, Domínguez i Rodríguez (2009), que comparen dades espanyoles amb dades europees; i Carrasco i Serrano (2007), que treballen amb dades de Catalunya.

encara avui travessen les estructures i les institucions socials.

A les societats modernes industrials, la vida social de les persones adultes a les ciutats es va organitzar tenint com a referència principal les estructures horàries del treball assalariat a la fàbrica i a l'empresa. Els temps privats de treball familiar o comunitari duts a terme sobretot per les dones i dirigits a la cura dels altres comptaven ben poc en l'organització general de la vida social pública i en l'accés als nous drets de ciutadania. La transmissió històrica i la socialització masculina focalitzada en un major ús dels temps i espais laborals i públics fan que els homes continuïn orientant les seves prioritats des d'una ètica orientada al treball remunerat, que porta a l'adquisició de poder social i/o econòmic i que pot revertir, o no, en el benestar del seu grup familiar. En canvi, l'experiència femenina dominant continua donant prioritat als temps de la cura dels altres en l'àmbit privat (i també en el laboral) des d'una ètica orientada al treball de la cura, que porta a la identificació freqüent de les necessitats pròpies amb les del grup domèstic o comunitari (Brullet, 1996c).

En l'actualitat, tot i les transformacions que vivim en el camp de les relacions personals, d'intimitat i familiars (Giddens, 1992; Beck-Gernsheim, 2003; Bauman, 2007) l'espai domèstic familiar continua sent fonamental per a la reproducció, el manteniment i la cura de la vida humana. Les persones —molt especialment les dones— proven

de mantenir els seus compromisos i les seves responsabilitats de tenir cura dels fills i filles, dels i les ascendents i també de les amistats més íntimes, malgrat les ruptures de parella, les majors fragilitats familiars i les transicions vitals. Ara bé, una de les conseqüències socials més importants del canvi social i laboral protagonitzat per les dones en els darrers decennis és que *la cura diària de la vida humana* ja no es pot vertebrar únicament entorn de la xarxa familiar sinó que també cal comptar amb la xarxa de relacions d'amistat i d'intimitat i, cada vegada més, amb la xarxa de recursos i serveis públics i comunitaris de proximitat.

És en aquest sentit que es parla de la necessitat d'una *nova organització social de la cura* que permeti sostenir el benestar de la ciutadania. Aquesta nova organització hauria de tenir dos puntals nous: la incorporació dels homes a l'ètica pràctica de la cura dels altres en la vida diària en reciprocitat amb les dones; i l'augment de prestacions i serveis públics per a la cura comunitària de les persones en situació de dependència (Torns, 2009; Carrasco, 2009; Brullet, 2009a). En els darrers anys ja s'estan plantejant a l'agenda política espanyola i catalana accions i programes que tenen com a referent aquesta nova perspectiva de desenvolupament de l'estat del benestar, per exemple amb la Llei estatal de promoció de l'autonomia personal i l'atenció a les persones en situació de dependència; o amb la Llei catalana de Serveis

Socials. Ambdues desenvolupen el compromís de l'Estat d'assegurar el dret individual i universal de la ciutadania a rebre cura i assistència dels serveis comunitaris. Al mateix temps, també es comencen a desenvolupar polítiques socials que pretenen promoure nous usos dels temps de la vida quotidiana i reconèixer la importància del treball de la cura, tant en l'àmbit privat com en el públic. En tot cas, les dificultats són grans i cal una forta voluntat política i recursos econòmics per avançar cap a unes relacions familiars més equitatives entre sexes i generacions i cap a una societat més cohesionada que eviti l'exclusió social.

A aquesta problemàtica general cal afegir-hi que en les societats riques una part important de les necessitats de cura —tant a les llars com en els serveis comunitaris— s'està cobrint amb el treball de les dones immigrades recentment, que molt sovint fan aquestes feines en una situació d'exploatació intensa (Parella, 2003; Izquierdo, 2007). Tal com va expressar Elisabeth Beck-Gernsheim (2008) en una conferència recent a Barcelona, fent referència a la cura i a les desigualtats de gènere: "Així tot torna a encaixar bé: les esposes occidentals treballen fora de la llar i les dones immigrades a dins; i ells tornen a quedar totalment disponibles per al treball remunerat". És a dir: si bé hi ha més democràcia a les llars dels països occidentals, en canvi "dins de la cuina hi ha més jerarquia i persones desproveïdes d'iden-

titat i de drets”. Entorn del treball de cura es generen, des d’aquest punt de vista, noves formes de desigualtat entre gèneres, generacions i grups socials, a escala local i global. I els efectes més negatius són per a les dones, els infants i la gent gran dels països més pobres (Pedone, 2008).

En conseqüència, des de la perspectiva de les desigualtats de gènere, classe social i ètnia, en relació amb el treball familiar domèstic i de cura, i en relació amb els serveis de cura comunitària es plantegen diversos reptes i objectius a curt i mitjà termini: 1) aconseguir donar molt més valor social al treball de cura en la vida quotidiana; 2) aconseguir una major implicació dels homes en el treball familiar i domèstic; i 3) aconseguir una regulació professional i un tracte laboral no discriminatori per a les persones que es dediquen al treball domèstic i de cura per compte d’altri, ja sigui dins les llars o en els serveis comunitaris. Aquests reptes ens interpel·len a escala individual (estratègies de negociació en el repartiment dels temps de la cura en la vida privada) i a escala col·lectiva (polítiques socials que assegurin els drets dels ciutadans i les ciutadanes a tenir cura i a ser objecte de cura). El que segueix se situa en aquest marc general, però focalitzem la mirada en els fenòmens específics relacionats amb la cura dels infants: primer respecte a la responsabilitat pública; després en el nou paper dels homes joves en la cura dins del grup familiar.

2. Les responsabilitats públiques en la cura de la petita infància.

Dades i debat

L’objectiu d’aquest apartat és revisar la situació de la cura comunitària dels infants més petits a Catalunya i reflexionar sobre les responsabilitats públiques a l’hora d’assegurar que aquesta cura pugui ser de la màxima qualitat. No és el nostre objectiu fer una descripció en detall de la situació d’aquests serveis, sinó argumentar, a partir d’alguns indicadors, a favor d’un gir en l’acció pública en favor de la petita infància i de les seves famílies, tant per raons socials i psicopedagògiques com de perspectiva de gènere.

En un context en què s’ha incrementat de manera molt important l’activitat laboral de les mares i en què els pares encara han rebut el mandat de ser els principals “proveïdors econòmics” del grup, sabem que la cura comunitària dels infants d’entre 0 i 5 anys va associada a l’activitat laboral de les mares.

Encara que les dades de la figura 1 matisen poc les situacions laborals concretes,² ens informen d’un canvi cultural contundent. Les mares joves de Catalunya mostren taxes elevades d’activitat laboral fora de la llar, i tenen un, dos, tres fills/es o més. El 82% de les mares d’entre 35 i 44 anys viuen sense parella i amb els fills i/o filles,³ i el 68% de les que viuen amb parella i amb fills i/o filles són laboralment actives. El canvi cultural es fa molt palès quan pensem que la majoria de les mares d’aquestes dones joves es retiraven del mercat de

treball—o mai no hi havien entrat, o s’hi mantenien de manera molt precària— en tenir el primer fill o filla.

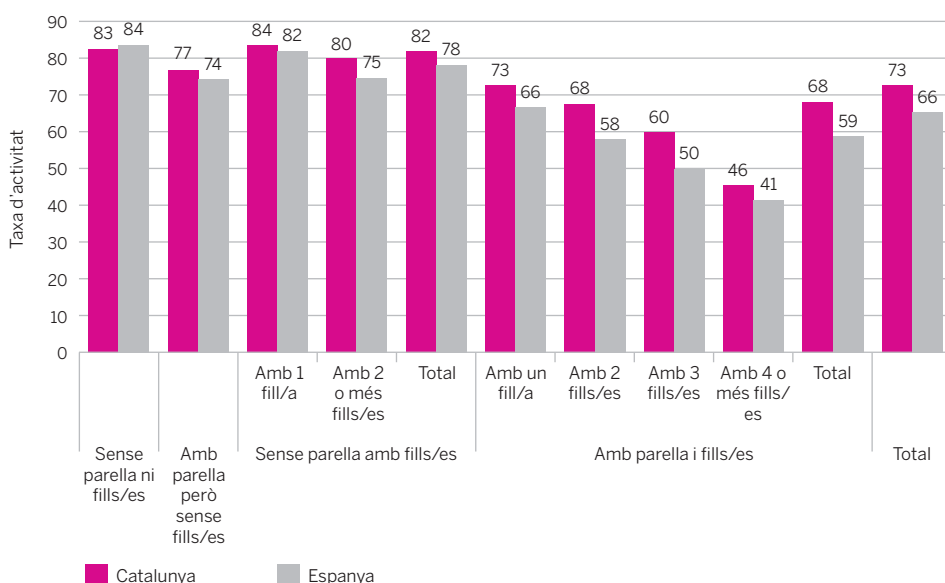
Sabem, a més, que les joves catalanes tendeixen molt més que en altres països europeus a treballar fora de la llar a temps complet; i que els serveis de cura dels infants de 0 a 2 anys, de qualitat educativa i econòmicament accessibles per a les famílies amb rendes baixes (gràcies a una part de finançament públic) són escassos al nostre país. En general el cost de les escoles bressol és molt alt.⁴ Aquesta situació

2. Les dades inclouen les dones actives, ocupades o aturades; actives a temps complet o a temps reduït o variable. Caldrà esperar al cens del 2011 per tenir dades comparables més recents. El 2006 el 63% d’infants nascuts a Catalunya ho eren de mares de 30 a 44 anys (Idescat). L’any 2007 la taxa d’activitat de les dones de 25 a 54 anys era del 74,2% (Idescat).

3. Per contrast, la monoparentalitat en el món anglosaxó mostra una taxa molt baixa d’activitat laboral i uns índexs de pobresa alts. A Espanya la monoparentalitat té poc suport econòmic directe de l’Estat però un major suport de la família extensa i més escoles infantils públiques des dels 3 anys, amb horaris extensos (de 9.00 h. a 17.00 h.). Per tant, el risc més alt de pobresa econòmica infantil es dona en llars (monoparentals o biparentals) amb un únic ingrés salarial, especialment quan hi ha tres o més fills i/o filles (Caixa de Catalunya - Observatori de la Inclusió Social, 2008).

4. A tall d’exemple: una plaça pública de la xarxa d’escoles bressol de Barcelona té un cost mitjà total de 7.422 euros anuals (2006-2007); les famílies n’assumeixen el 25%, la Generalitat el 26% i l’Ajuntament de Barcelona el 49% (Síndic de Greuges, 2007, p. 61). El preu públic fixat per a les famílies és de 241 euros mensuals (140 d’escolarització i 101 d’alimentació). Els serveis privats d’escola bressol a Barcelona són els més cars de tot l’Estat espanyol: el seu cost mensual va d’un mínim de 370 euros a un màxim de 465 euros (Consumer Eroski, 2009).

Figura 1. Taxes d'activitat de les dones de 35 a 44 anys, segons la convivència o no amb la parella i el nombre de fills i/o filles. Catalunya i Espanya, 2001

planteja un conflicte, prou conegut, entre la cura de l'infant o els infants i el treball remunerat de la mare. D'aquí la necessitat de la intervenció pública per assegurar el dret de l'infant a ser cuidat en les millors condicions, el dret de la mare (i del pare) a poder-se'n ocupar, i el dret (i la necessitat) de la mare i del pare de treballar en un treball remunerat.

Per tal que l'activitat remunerada de la mare i/o del pare sigui compatible amb la cura dels seus fills i/o filles més petits, els estats del benestar europeus han creat dos tipus de recursos públics: *els serveis d'atenció i cura a la petita infància i els permisos (licències) laborals per la criança*. Pel que fa als serveis, el Consell Europeu celebrat a Barcelona els dies 15 i 16 de març de 2002 va adoptar com

a objectiu per a l'any 2010 —subordinat a l'objectiu principal d'increment de les taxes d'ocupació— que el conjunt d'estats membres assolissin la fita d'un 90% d'infants de 3 anys escolaritzats i d'un 33% de 0 a 2 anys.⁵ Ara bé, Catalunya ja fa temps que se situa en una posició molt avançada a Europa pel que fa a l'escolarització dels infants de 3 anys i actualment ja supera la taxa proposada per als de 0 a 2 anys.

En efecte, a Catalunya les nenes i els nens de 3 a 5 anys estan escolaritzats al 100% des del curs 1994-1995, amb petites oscil·lacions posteriors per la menor escolarització d'aquests infants en famílies acabades d'immigrar. Una situació molt avançada, no només en el conjunt d'Espanya (per exemple, en el mateix curs a Andalusia la taxa era

del 16%), sinó també respecte als països nòrdics (Finlàndia: 38%; Suècia: 82%; o Dinamarca: 83%), que tenen taxes molt o bastant inferiors a les catalanes.⁶ Aquesta menor oferta de serveis als països nòrdics s'explica perquè el seu sistema de cura combina *diverses modalitats de serveis* (Brullet, Ballestín, Moreno i Fernández, 2003) amb *permisos parentals molt generosos, en temps i en diners* (Brullet, 2000; Escobedo, 2000; González i Quiroga, 2003; Síndic de Greuges, 2007).

La tendència a escolaritzar el 100% dels infants de 3 anys, només la compartim amb França, Bèlgica i Itàlia, països, com Catalunya, amb una llarga tradició pedagògica de promoció de l'educació escolar infantil —de 3 a 5 anys—, des dels inicis del segle xx. Una tradició que va ser truncada a Espanya pel franquisme però que fou mantinguda i recuperada amb força durant la democràcia quan es considerà l'atenció de 0 a 2 i de 3 a 5 anys com a etapes

5. <http://www.developpement-durable.gouv.fr/energie/politiqu/pdf/barceloneconclusion.pdf>. Podeu també consultar el discurs del ministre txec de Treball i Afers Socials pronunciat a la Reunió de Ministres de la Unió Europea encarregats de la família, en què advoca per eliminar aquell objectiu a: <http://www.eu2009.cz/fr/news-and-documents/speeches-interviews/dicours-du-ministre-petr-necas-9004/>

6. També tenen taxes molt inferiors Alemanya (71%), Portugal (63%), el Regne Unit (55%), Àustria (46%) i Luxemburg (38%). Diferències que també es poden explicar, en part, pels diferents models de benestar descrits per Esping Andersen o altres científics socials. Vegeu també Valiente (1997) i Síndic de Greuges (2007).

educatives —no obligatòries— en les noves lleis d’educació. Una novetat en el context europeu, en què a la majoria de països l’atenció comunitària abans dels 5 o 6 anys depenia —i sovint encara depèn— de les àrees de treball o de benestar social, perquè s’associa a una necessitat no tant de l’infant com de les mares i els pares treballadors (la qual cosa no significa que els serveis que ofereixen no tinguin qualitat educativa).

Ara bé, a Catalunya l’oferta de serveis de cura per a infants de 0 a 2 anys es considera, en diversos estudis, molt per sota de la demanda real i potencial, especialment pel que fa al sector públic, malgrat el gran increment de l’oferta de titularitat pública en els darrers anys⁷ (González i Quiroga, 2003; Síndic de Greuges, 2007; Balaguer *et al.*,

2008). Es disposa de dades força recents referents a aquesta franja d’edat.

En el període 2006-2007 les taxes del conjunt d’escolarització pública i privada de 0 a 2 anys ja era del 31% (INE);⁸ i el sector públic cobria el 42% de les places. Segons una estimació d’Escobedo i Navarro (2007), l’any 2007 aquesta taxa ja era de més del 33%. Desagregant les dades per edats, les taxes eren del 8,3% en els infants de 0 a 12 mesos; del 34,4% en els d’un any d’edat; i del 57% als dos anys d’edat (taula 1).

Més enllà de la cura que dona l’escola bressol, regulada pel Departament d’Educació, i de la que poden donar la mare o el pare, també poden intervenir-hi altres actors (taula 2). L’Enquesta de condicions de vida de l’INE de 2007 ens informa que a Catalunya el 62% dels infants de 0 a 2 anys assisteix a un

centre d’educació preescolar, una taxa que és gairebé el doble de l’estimada per Escobedo (33%), que la calcula a partir de dades educatives oficials. Això significa que pels volts d’un 30% de famílies catalanes fan ús d’espais o centres d’atenció de 0 a 2 anys dels quals no es coneix la qualitat educativa perquè no depenen del Departament d’Educació.

7. La Llei 5/2004 de creació de llars d’infants va recollir el compromís del Govern de la Generalitat de crear 30.000 places entre el 2004-2008: l’objectiu era doblar l’oferta pública i augmentar un 50% l’oferta total disponible en aquell moment. El desenvolupament del Pla es pot consultar a l’informe del Síndic de Greuges (2007) que recomana continuar ampliant l’oferta pública per resoldre les desigualtats territorials i econòmiques en l’accés a aquests serveis.

8. Al País Basc era del 50%, però pel conjunt d’Espanya era del 18% (INE). Si voleu comparar les dades de diverses comunitats autònomes vegeu Síndic de Greuges (2007). Per poder incrementar la taxa espanyola —d’acord amb els objectius del Consell d’Europa, celebrat a Barcelona el 2002—, l’Estat espanyol ha aprovat el Plan Educa 3 (2008-2012), amb una inversió total de 1.087 milions d’euros. Es preveu que el finançament es realitzi al 50% amb les comunitats autònomes.

Taula 1. Taxes d’escolarització de la petita infància. Catalunya, 2007

De 0 a 2 anys	De 0 a 12 mesos	1 any	2 anys
33,2%	8,3%	34,4%	57%

Font: estimació d’Anna Escobedo (2007) a partir de fonts oficials.

Taula 2. Distribució dels infants de 0 a 2 anys segons la modalitat de la cura que reben i hores setmanals de cada modalitat [1]. Catalunya, 2007

Total d’infants de 0 a 2 anys	Infants de 0 a 2 anys que reben atenció preescolar en un centre d’ensenyament	Hores d’atenció a la setmana	Infants de 0 a 2 que reben atenció a la llar de cuidadors/es professionals remunerats/des o de persones sense remunerar [2]	
			Hores d’atenció a la setmana	Hores d’atenció a la setmana
221.700	61,9%	29,7	26,8%	24,6

Nota [1]: resultats procedents de la pregunta 19 del qüestionari Ficha de Hogar: “Durante una semana normal ¿Cuántas horas es cuidado o asiste a centros para recibir los servicios que se enumeran a continuación? Deben incluirse las comidas en el colegio si son habituales y el transporte escolar, así como las actividades extraescolares, culturales o deportivas si se usan principalmente para el cuidado del niño”.

Nota [2]: Aquesta categoria reuneix dues de les possibles respostes a la pregunta 19 de la Ficha de Hogar: a) “Por cuidadores profesionales remunerados en casa del niño o del cuidador (niñeras, asistentes, ‘canguros’, etc.) i b) “Por otras personas sin remunerar (por ejemplo abuelos, otros miembros del hogar distintos a los padres, otros parientes, familiares, amigos, vecinos, etc.)”.

Font: Idescat, Enquesta de condicions de vida 2007 de l’INE.

Per tant, Catalunya es troba en l'actualitat entre els pocs països que ja han superat els objectius previstos pel Consell Europeu de Barcelona (2002). Ara cal una regulació educativa ben clara per assegurar la qualitat de tots els espais i centres existents d'atenció col·lectiva als infants de 0 a 2 anys. I cal una oferta pública més extensa, o bé fórmules de concertació per assegurar a la ciutadania l'equitat en l'accés. I cal més equilibri territorial de l'oferta pública.

Però, tanmateix, cal continuar creant places d'escola bressol per als infants més petits? O potser ja és hora de pensar a potenciar seriosament els *permisos parentals* (que depenen del Govern central, que en té la competència reguladora), i altres formes, espais i serveis locals de suport comunitari a la criança? Al meu entendre, cal repensar el paper de suport a les famílies durant la primera criança que pot fer l'Administració local, diversificant els serveis i anant més enllà d'una oferta d'escoles bressol convencionals.⁹

Malgrat que alguns països, inclosa Catalunya, tendeixen a una intensa escolarització de la petita infància, els sistemes de benestar més desenvolupats i equitatius —els escandinaus— ofereixen serveis públics universals de qualitat a cost reduït, i, sobretot, *permisos laborals molt generosos per a la criança dels nadons a casa*. Permisos (individuals i intransferibles) i molt generosos en temps i en compensació econòmica del salari del progenitor assistent, tant si és la mare

com el pare. Per exemple, des de l'any 2007, a Suècia es reconeix el dret a 480 dies de permís per la cura de l'infant (14 setmanes de baixa per maternitat, més 18 mesos de permís parental, amb compensació de salari) dels quals almenys 60 dies són per al pare, 60 per la mare, i la resta segons acordin entre ells.¹⁰

A Catalunya i Espanya tenim evidències que moltes mares de classe treballadora amb contracte estable s'acullen cada vegada més al subsidi d'atur quan acaba la baixa per maternitat (16 setmanes) fins que consideren adient —o poden— delegar la cura en altres persones o bé obtenir una plaça d'escola bressol pública (Del Boca, Pasqua i Pronzato, 2006; Brullet i Roca, 2008a i 2008b). I això perquè tant la baixa com els permisos laborals per maternitat i paternitat són massa escassos en temps, i les reduccions laborals o les excedències parentals impliquen la pèrdua parcial o total del salari. En canvi, amb el subsidi d'atur les mares compensen la pèrdua salarial. Una clara disfunció en el sistema de benestar espanyol, que no ha fet encara la inversió pública suficient per assegurar la cura de la petita infància en les condicions desitjades per les famílies. Mirant el futur immediat, la millora del sistema públic de cura d'infants de 0 a 2 anys no hauria de passar solament per l'escolarització sinó també per l'ampliació substancial dels permisos parentals (matern i patern) i pel desenvolupament a escala local d'altres serveis i espais d'intercanvi i suport a

infants i famílies. Hi ha diverses veus i raons que ho avalen.

En primer lloc, raons psicopedagògiques i socials. La tendència molt pronunciada a l'escolarització de nenes i nens des del primer any de vida vol dir que molts infants viuen a l'escola en un règim horari d'entre vuit i nou hores, segons els horaris laborals de la mare i del pare. Aquesta tendència ha generat crítiques raonades en professionals i famílies, que consideren que els infants més petits —de 0 a 2 anys— passen per una etapa clau i molt fràgil de la vida humana que superen molt millor quan poden ser atesos per les persones més significatives del seu entorn familiar, la qual cosa no nega que compartir es-

9. Cal fugir del tòpic sobre la creença que les dones espanyoles mantenen uns imaginaris molt arrelats a una ideologia maternalista convencional, un tòpic que encara se sent referit a Catalunya en ponents estrangeres i autòctones que mostren desconèixer la nostra realitat pedagògica i escolar. Les dades que s'han mostrat ho desmenteixen llargament pel que fa a les generacions joves. La presa de decisions per resoldre el problema entre ocupació i cura dels infants més petits és força més complexa. Veurem algunes estratègies adoptades per parelles joves al subapartat 3.1.

10. <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/07/66/62/7fc1234d.pdf>. Consulteu també l'interessant article de Nyberg (2008) sobre el procés i les dificultats a Suècia per avançar cap a un model equitatiu de la cura entre mare i pare. Del Boca, Pasqua i Pronzato (2006) comparen els permisos parentals i els serveis a la petita infància a Europa, però Espanya apareix molt per sota de l'oferta real d'escolarització als 3 anys. Cal dir que les diferents classificacions, categories i la diversitat dels espais d'atenció a la petita infància a Europa fan que sigui molt difícil fer les comparacions entre països.

país comunitaris amb altres persones durant dues o tres hores al dia sigui un benefici afegit. Hi ha mares que, per motius diversos, no fan ús de l'escola bressol i, en canvi, desitgen compartir la criança amb altres infants i amb persones adultes (és el cas, sobretot, d'algunes mares acabades d'immigrar, però no només d'elles), tal com s'observa en les ofertes d'espais familiars que s'han estès a diverses poblacions de Catalunya. L'any 2009, el Grup Famílies del Consell de Participació de l'Àrea de Benestar de la ciutat de Barcelona ha insistit també en el valor afegit d'aquests espais a favor de la cohesió i la integració social i en la necessitat que se'ls doni més impuls i suport polític a la ciutat (Ajuntament de Barcelona - Consell de Benestar Social, 2009).

Des d'aquestes raons es defensa un *sistema públic de cura als infants més complex*,¹¹ conformat per *diverses modalitats d'atenció que puguin articular-se amb permisos laborals generosos* a pares i mares, que són els qui han de decidir la millor combinació que necessiten i/o desitgen (en la línia, per exemple, del cas de Dinamarca i d'altres països nòrdics).

Al meu entendre, des d'una mirada favorable a l'increment del compromís en les pràctiques de criança del pare, aquest camí té el valor afegit que mare i pare hagin de negociar els temps de cadascú —i els temps compartits— de cura de la criatura, sense donar per fet que és la mare qui sempre s'ha d'adaptar. Aconseguir permisos de paternitat

generosos¹² és el primer pas per legitimar una cultura social pública favorable a la coresponsabilitat de la cura entre dones i homes al llarg de la vida. Tal com defensen, entre altres, Carol Gilligan (1982) o Nancy Chodorow (1978), una major vinculació dels homes joves en la cura diària dels seus infants els permet augmentar les seves capacitats per expressar i comprendre necessitats, afectes i sentiments i actuar amb reciprocitat —rebre i donar cura— en les relacions personals.

En aquest sentit, portar la criatura a l'escola bressol incrementa el poder de negociació dels temps de cura dels fills o filles entre la mare i el pare? Al meu entendre, tal com succeeix quan es paga una tercera persona perquè faci el treball domèstic i/o de cura a la llar (gairebé sempre una dona), l'ús de l'escola bressol frena, més que no pas potencia, les pràctiques paternes de cura. A més, la immensa majoria de professionals d'aquests serveis són dones (i és desitjable que hi hagi més homes), per la qual cosa en aquests espais es reforça l'associació entre dones i cura.

És indubtable que les escoles bressol són un servei clau per a la inserció laboral de les mares i que, en general, són un bon espai de sociabilitat entre iguals, en una societat en què molts infants no tenen germans o germanes. Però per potenciar el paper del pare com a cuidador, el camí més segur és legitimar en el món laboral les responsabilitats paternes establint permisos laborals equitatius, individuals i in-

transferibles. En la recerca qualitativa (Brullet i Roca, 2008a i 2008b) que es presenta a l'apartat següent s'ha comprovat que hi ha bona disposició de molts homes joves de classe treballadora en aquest sentit. Per promoure l'entrada del pare en la cura, al costat de les escoles bressol i dels permisos laborals i les reduccions de jornada pels quals cal continuar lluitant, els espais familiars de proximitat —on s'intercanvien i es comparteixen experiències de criança amb altres mares i pares— poden ser una eina molt interessant. Poden ser espais d'ajuda mútua, de creixement personal i de creació de xarxa i cohesió social.

3. La cura en l'àmbit familiar. Usos dels temps i estratègies de cura de fills i filles

En aquest tercer apartat es presenten primer (subapartat 3.1) algunes evidències estadístiques sobre els usos dels temps i la cura dels infants entre dones i homes. En un segon moment (subapartat 3.2) es fa referència a una recerca qualitativa de

11. Cal fer referència a la política actual del Govern balear de regular i crear una xarxa d'escoles bressol, però també d'espais de trobada familiar diversos i de qualitat amb capacitat per satisfer la demanda existent a les illes Balears i amb funcions de cohesió social i suport a les famílies.

12. Sovint es diu que cal "un permís de paternitat obligatori per als homes", però les baixes i els permisos laborals per maternitat o paternitat no són "obligatoris" ni per a la mare ni per al pare en cap país. El dret a un permís laboral no "obliga" que sigui exercit per la persona titular del dret. És l'empresa qui té l'obligació de facilitar l'exercici d'aquest dret.

Brullet i Roca (2008a i 2008b) sobre les estratègies quotidianes de mares i pares treballadors per poder tenir cura dels seus infants menors de 10 anys.

3.1. Usos dels temps de treball domèstic i familiar i cura dels infants

Són dades ja conegudes, però val la pena insistir-hi: el 83% de la població catalana major de 10 anys realitza algunes de les feines de manteniment de la llar i cura de la família i hi dedica una mitjana diària de 3 hores i 35 minuts al dia. Hi ha més dones (92%) que homes (73%) que les fan. Les dones durant 4 hores i 45 minuts al dia, els homes 2 hores i 8 minuts al dia (taula 3). Elles assumeixen més treball domèstic i familiar i ells més hores de treball remunerat.

Ara bé, també podem comprovar a la taula 4 que, en sumar un i altre tipus de treball, les dones catalanes treballen al cap del dia una hora més (6 hores i 47 minuts) que els homes (5 hores i 48 minuts). Pel conjunt d'Espanya, les dades mantenen una estructura molt semblant, encara que la diferència entre sexes és més gran. Tinguem en compte que aquestes dades mesuren les pràctiques de tres o quatre generacions alhora (tota la població de 10 anys i més) declarades en una enquesta.

En relació amb la cura dels infants, a la taula 5 (a la pàgina següent) es comprova que aquesta feina la fan el 44% de dones i el 24% d'homes de 25 a 44 anys. Elles, amb una mitjana de 2 hores i 19 minuts diàries i ells d'1 hora

i 32 minuts. Per tant, si bé la desigualtat és notable entre sexes, també es fa evident que hi ha una proporció gens menyspreable d'homes joves que “també” s'ocupen dels infants a la llar. És a dir, per cada 4 dones joves que tenen cura de criatures hi ha 2 homes que també ho fan, tot i que, en general, hi dediquen menys temps. Per tant, encara que no es disposi de dades estadístiques anteriors, hi ha evidències d'un canvi cultural considerable en relació amb la identitat masculina en les llars joves. En un passat no gaire llunyà —amb ta-

xes baixes d'activitat femenina— no és gens agosarat dir que els homes joves participaven molt menys en la cura dels infants a la vida diària.

Ara bé, malgrat que hi ha hagut canvis culturals importants en la construcció de les identitats de gènere, a Catalunya hi ha hagut poca recerca focalitzada en l'anàlisi en detall de les activitats diàries de cria compartida entre mare i pare. Brullet (1996a, 1998) va realitzar una recerca aprofundida sobre una mostra representativa de 352 mares de llars biparentals amb infants

Taula 3. Participació i temps de dedicació (hores i minuts) en les tasques de la llar i la cura de la família segons el sexe. Espanya i Catalunya, 2003

		% Participació en tasques de la llar i cura de la família	Temps de dedicació mitjana diària, dels que participen a les tasques de la llar i cura de la família
Espanya	Total	81,6	3 h. 39 min.
	Homes	70,0	2 h. 08 min.
	Dones	92,7	4 h. 45 min.
Catalunya	Total	82,6	3 h. 35 min.
	Homes	73,2	2 h. 14 min.
	Dones	91,6	4 h. 37 min.

Font: elaboració del CIIMU a partir de dades de l'Encuesta de Empleo del Tiempo 2002-2003 (INE) i l'Encuesta de l'Ús del Temps 2002-2003 (INE/Idescat).

Taula 4. Temps mitjà de treball (hores i minuts diaris i percentatges) segons el sexe. Catalunya, 2003

	Homes	Dones	Mitjana
Treball de mercat	3 h. 52 min. (66,6%)	2 h. 07 min. (31,2%)	2 h. 58 min.
Treball domèstic familiar	1 h. 56 min. (33,4%)	4 h. 40 min. (68,8%)	3 h. 19 min.
Total	5 h. 48 min. (100%)	6 h. 47 min. (100%)	6 h. 17 min.

Font: elaboració de Carrasco (2007) a partir de dades de l'Encuesta de l'Ús del Temps 2002-2003 (INE/Idescat).

de 0 a 3 anys, en una ciutat industrial catalana d'uns cent mil habitants (Mataró).¹³ No va mesurar el temps (en hores i minuts) dedicat a la criança, però sí el detall de les activitats de cura de l'infant segons si la responsabilitat era de la mare, del pare, d'ambdós o de terceres persones, i la seva associació amb variables socials i laborals. S'hi va calcular la proporció de *participació compartida* (mare i pare) en tres dimensions de la cura de l'infant: *atenció domèstica* (dos indicadors), *maternatge* (catorze indicadors), i *sociabilitat* (set indicadors).

Els resultats d'aquella recerca ja van mostrar que aproximadament un pare de cada deu compartia amb la mare les activitats domèstiques associades a la cura del nadó; entre tres i quatre compartien activitats de criança; i 7 activitats de sociabilitat. És a dir, ja hi havia un percentatge significatiu d'homes joves que canviaven bolquers, donaven biberons o banyaven els seus fills o filles abans d'anar a dormir. No estem parlant d'equitat i simetria en

els temps dedicats a la criança, però sí d'una aproximació del pare a la cura diària i al maternatge dels infants, fet molt poc freqüent en la generació anterior. S'albiraven canvis en les pràctiques paternes. En l'actualitat, segons l'Enquesta catalana de condicions de vida del 2006, en quatre de cada deu llars s'hi afirma —genèricament— que mare i pare comparteixen la cura de les filles i els fills (en aquest cas la mesura és sobre llars amb fills i/o filles de qualsevol edat). Per tant, es confirma la tendència cap a una major participació dels homes joves en la cura, tot i que les grans enquestes aporten pocs detalls sobre les negociacions entre mare i pare i les seves estratègies per resoldre el conflicte entre treball remunerat i temps de cura familiar.

En aquest sentit Brullet (1996a, 1998) també va investigar l'impacte del tipus de jornada de treball remunerat de la mare sobre les activitats de criança del pare. La participació del pare només s'incrementava quan la mare

realitzava treball remunerat a temps complet. En aquests casos la implicació paterna en la cura augmentava 15 punts en *sociabilitat*; 20 punts en *maternatge* i 20 punts en *activitats domèstiques*. Altres factors també hi intervenien, per exemple el nivell d'estudis: entre les mares que realitzaven treball remunerat a temps complet dominaven les que tenien estudis superiors. En tot cas la jornada laboral a temps complet de la mare jugava a favor d'una major equitat en el repartiment, però no es pot dir el mateix quan la jornada era a temps parcial o variable (sovint treball submergit).

Més recentment, Gutiérrez-Domènech (2007) analitza l'Enquesta d'Usos dels Temps 2002-2003 de l'INE i també posa en relació l'activitat laboral i el temps dedicat als fills i/o filles, pel conjunt d'Espanya. Comprova que una mare laboralment ocupada —no coneixem el tipus de jornada— destina el triple de temps que un pare ocupat a l'atenció "primària bàsica" (alimentar-

Taula 5. Atenció als infants segons l'edat i el sexe de la persona que en té cura. Percentatges de participació sobre la població major de 10 anys, i dedicació en hores i minuts. Espanya, 2003

	% de participació en la cura d'infants (sobre el total de la categoria)			Dedicació mitjana diària de les persones que tenen cura d'infants		
	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones
Menys de 25 anys	4,0	2,2	5,8	1 h. 38 min.	1 h. 10 min	1 h. 50 min
De 25 a 44 anys	34,2	24,3	44,3	2 h. 02 min	1 h. 32 min	2 h. 19 min
De 45 a 64 anys	6,0	5,7	6,3	1 h. 11 min	1 h. 05 min	1 h. 16 min
65 anys o més	1,1	0,8	1,3	1 h. 18 min	1 h. 24 min	1 h. 15 min

Font: elaboració del CIIMU a partir de dades de l'Encuesta de Usos del Tiempo 2002-03 de l'INE. (No hi ha dades publicades equivalents per a Catalunya.)

13. Malgrat que hagin passat quinze anys, aquesta recerca —presentada com a tesi doctoral— va aportar un coneixement nou i precís sobre les pràctiques compartides de criança. Fins avui no s'ha investigat aquest tema a Catalunya amb un detall i amplitud equivalents. Per tant, les dades mantenen la seva rellevància pel tema que ens ocupa. La mostra representativa de mares amb què es va treballar mostrava les característiques laborals següents: el 50% de les mares treballava fora de la llar (29% a jornada completa; 21% a jornada parcial o variable). El 87% dels pares treballava a jornada completa; el 5% a jornada parcial o variable; i el 7% estava a l'atur. La mostra es creà sobre tot l'univers de mares amb criatures de 0 a 3 anys empadronades a la ciutat.

los, vestir-los, etc.) i el doble de temps a l'atenció "secundària" (es considera "secundària" l'acció de cura que es fa de manera simultània a una altra considerada principal). En canvi, en el temps d'atenció "primària de qualitat" (una categoria molt pròxima a la definida per Brullet com a "sociabilitat") no apareixen diferències significatives entre homes i dones. Però elles s'ho combinen per arribar abans a casa, la qual cosa comporta assumir més temps de cura. Aquest comportament queda confirmat en l'Enquesta Panel de Famílies i Infància (Marí-Klose *et al.*, 2008): el 54% de les mares que treballen fora de la llar, amb fills i/o filles adolescents, arriben a casa abans de les 6 de la tarda; dels pares, només ho fa un 28%.

Segons l'Enquesta 2001-2002 del Panel de Desigualtats Socials a Catalunya (Fundació Jaume Bofill, 2005) en una de cada quatre llars amb fills i/o filles el pare ajuda en els deures escolars i va a les reunions d'escola; però del conjunt de l'organització diària, se'n ocupa la mare en 7 de cada 10 llars. Dada que coincideix amb la de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de 2006 (2007). Podem concloure que les diferents enquestes —que obtenen la informació a partir de categories no sempre coincidents— tendeixen a mostrar l'existència d'una proporció d'entre el 30% i el 40% de llars de famílies joves amb fills i/o filles en què es practica la cura compartida entre dones i homes. La qual cosa no comporta necessàriament una simetria en el temps de dedicació.

Val la pena acabar aquest apartat amb un altre aspecte rellevant dels resultats de l'estudi de Brullet (1996b, 1998) en relació amb la classe social: en les famílies obreres de dos sous, el pare participava molt més en el treball domèstic mentre que la mare es reservava les pràctiques de maternatge. Les compensacions que la mare obrera obtenia de la cura del seu fill o filla menor de 3 anys estaven a una gran distància de les que trobava en el seu treball remunerat, sovint de poca qualificació i salari baix. I no semblava estar disposada a cedir un treball —el de tenir cura del seu nadó— que li generava plaer, autoestima i reconeixement social. En les classes mitjanes ascendents era a l'inrevés: el pare participava en el maternatge però molt menys en el treball domèstic (es pagava perquè el fes una persona externa). A la recerca qualitativa de Brullet i Roca (2008a i 2008b), centrada en famílies joves de classe treballadora, el principal fenomen que s'hi constata és la disposició actual, molt explícita (i pràctica en alguns casos), dels homes joves cap a una major coresponsabilitat en la cura familiar. L'apartat que segueix es dedica a mostrar-ne alguns elements.

3.2. Negociacions i estratègies de la mare i del pare per a la cura dels fills i/o filles petits. Entre el desig de coresponsabilitat i les dificultats objectives

L'estudi qualitatiu de Brullet i Roca (2008a i 2008b) es va realitzar a partir de 12 entrevistes en profunditat a 6 pa-

res joves i a 6 mares joves (que formen sis parelles). Es tracta d'una mostra significativa (no pas representativa en un sentit estadístic) de parelles joves d'origen obrer, amb infants petits, en què ambdós treballen fora de la llar i viuen en un barri de classe treballadora. L'objectiu de l'estudi va ser explorar les dinàmiques i estratègies quotidianes de cura dels fills i/o filles menors de 10 anys¹⁴ per avançar en el coneixement dels canvis en la *cura compartida* més enllà de les dades d'enquesta que redueixen comportaments complexos a unitats de mesura simples.

La noció d'estratègia familiar apunta a la possible elecció, dins d'uns marges de variació, de l'ús dels recursos personals i col·lectius que estan a disposició de les persones. L'acció individual i col·lectiva sempre experimenta limitacions objectives de naturalesa estructural, tot i que existeixen amplis marges de variació històrica i social. Però per limitat o limitada que s'estigui socialment i contextualment, en general es disposa d'un marge d'alternatives i recursos que es poden administrar a fi

14. El detall de la metodologia (perfil de les persones entrevistades, guió d'entrevista i model d'anàlisi) així com el conjunt de resultats es poden consultar en l'informe final de la recerca, disponible a la xarxa: http://www.ciimu.org/uploads/20081217/1__FAMILIES_VOL_I_des_08.pdf. Les persones entrevistades van ser seleccionades pel seu perfil familiar, laboral i social i, en el moment de l'entrevista, vivien situacions familiars en un clima de bona entesa i sense conflictes dolorosos. Algunes parelles contactades van desestimar ser entrevistades atès que els temes a tractar formaven part de la seva intimitat.

de treure partit a l'escassetat (Garrido Medina i Gil Calvo, 1993). Per descomptat, els marges d'acció i llibertat són molt limitats per a aquelles persones i famílies que es troben en situació d'exclusió social i pobresa extrema.

Williams (2004), a partir de diverses investigacions realitzades al Regne Unit sobre els canvis familiars, considera que les diferents estratègies i actituds de les famílies per poder equilibrar la balança entre treball remunerat i cura dels infants es manifesten a través del gènere, la classe, l'etnicitat, les xarxes socials, les tradicions i els contextos locals. Les opcions no són fruit de "preferències" lliures i individuals, sinó que estan estretament relacionades amb consideracions morals i idees normatives sobre allò que és més adequat per als infants. En el que ens ocupa, constantment es fan subtils reajustaments per equilibrar la relació de la persona amb les necessitats de les altres persones. I les dones han estat expertes a buscar i fer equilibris per poder cobrir les necessitats de la cura familiar.

El contingut de les entrevistes realitzades per Brullet i Roca (2008a i 2008b) va girar a l'entorn de les representacions sobre la família abans de construir-la; la decisió i la significació de tenir fills i/o filles; el procés d'adaptació personal a la vida amb fills i/o filles; l'organització de la vida diària; les relacions amb la xarxa familiar, l'escola, la comunitat i els serveis públics; i l'impacte de les polítiques familiars en les seves vides. En el que segueix, solament

es dóna compte d'algunes consideracions generals que es desprenen dels resultats.

Les parelles mostren diferents modalitats i graus en les seves estratègies d'aproximació a la *cura compartida*. Hi ha qui practica el model tradicional d'home "guanyador del pa" i de dona "cuidadora de la llar i dels fills". A l'altre extrem hi ha la parella que ha construït una estratègia organitzativa plenament equitativa: tots dos treballen de manera remunerada durant temps similars i ambdós s'ocupen de la cura del grup familiar durant temps similars. En aquest darrer cas, el model compartit i gairebé simètric pel que fa a les responsabilitats assumides ha estat possible per una conjunció de factors ben poc comuns: bona capacitat de negociació i adaptació de cadascú a l'increment de les necessitats de cura a mesura que tenien criatures; permisos laborals, reduccions de jornada i flexibilitat laboral (ambdós treballen en el sector públic català); accés a una escola bressol pública; i prestacions econòmiques substantives —tenen tres criatures menors de sis anys— que els permeten "aguantar millor" la reducció de sou per reducció de la jornada laboral, de l'una o de l'altre segons ho han anat convenint.

Es constata que entre les classes populars es manté un *ethos* que valora la família i la cura dels fills i/o filles molt per damunt de la projecció individual en el treball remunerat. Amb excepcions, no es busca en aquest treball més

poder social o prestigi individual. Es busca tenir bones condicions materials de vida. Si bé també és cert que alguns homes i algunes dones amb ocupacions de més prestigi social (docència; psicologia) mantenen una relació més expressiva amb la seva ocupació laboral. En tots els casos (excepte un) es preferiria treballar menys hores per tenir més temps per a si mateixos, per a la parella i per als fills i/o filles. I és rellevant que la meitat de les dones entrevistades vulguin tenir més temps, també, per participar a l'escola i a la comunitat. Un tipus de participació que les diferencia dels pares, cap dels quals no ha explicat aquest desig.

Les diferents narracions han fet evident que les modalitats de repartiment i usos de temps de cura que s'adopten dins les famílies no depenen només de les característiques personals, sinó també de la rigidesa o flexibilitat de la situació laboral de cadascú i dels recursos comunitaris al seu abast. Algunes dones de classe obrera obtenen una flexibilitat d'alt risc entrant i sortint del mercat gràcies al subsidi d'atur, ja que quan les necessitats de cura requereixen més presència els compensa poc mantenir el treball, tant en termes monetaris com de qualitat de vida. Però, després, tornen aviat a treballar si poden confiar el fill o filla a una escola bressol. Així mateix, les estratègies que les parelles van configurant inclouen —si l'entorn els ho ofereix— els recursos comunitaris al seu abast (família extensa, guarderies públiques o privades,

activitats extraescolars i servei matinal d'acollida a l'escola, etc.), i els recursos temporals per a la cura que ofereix la regulació laboral: permisos laborals, reduccions de jornada amb manteniment de sou, flexibilitat horària d'entrades i sortides, etc. Totes les mares entrevistades consideren massa curt el període de permís de maternitat i les seves estratègies han consistit a buscar maneres de retardar l'entrada del nadó a l'escola bressol.

Les polítiques socials de suport a la criança dels fills i/o filles —d'àmbit estatal, autonòmic o local—, han estat tardanes, tímides i desiguals. Comparar dues de les famílies entrevistades que tenen tres fills cadascuna permet visualitzar els diferents marges de maniobra per fer compatible el treball remunerat i la cura familiar, segons si tenen dret o no al suport a la cura (en temps i/o en diners). En Marc i l'Ingrid, pel fet de treballar ambdós de manera estable en el sector públic, han pogut beneficiar-se dels permisos de maternitat (16 setmanes, a les quals han afegit el temps concentrat de lactància, més les vacances) i del recent permís de 15 dies per al pare; també de les recents possibilitats de reducció d'un terç de jornada amb manteniment de sou complet el primer any de vida de l'infant, dret reservat als treballadors i treballadores de l'Administració pública catalana.¹⁵ També han pogut fer ús de la reducció de jornada amb reducció de sou, que podran mantenir fins als 8 anys de cada fill o filla; han tingut accés a escoles

bressol públiques de qualitat educativa; i, per la proximitat en edat dels seus tres fills (tots menors de 6 anys), han començat a rebre, després del tercer, les prestacions econòmiques de l'Estat i de la Generalitat de Catalunya per família nombrosa, una xifra que ja contribueix de manera significativa als seus ingressos anuals i que fa possible que puguin assumir reduccions de jornada a més llarg termini.

El cas contrari és el d'en Pere i la Laura: ell amb un treball a l'empresa privada molt poc flexible i a temps complet, amb tres hores de desplaçament diari, només ha pogut gaudir de 2 dies de permís per cada fill (amb el tercer, que ara té sis mesos, no ha arribat a temps al permís de 15 dies per al pare, recentment aprovat). Ella, en treballar poques hores i sense contracte, no ha tingut cap dret com a mare ni com a treballadora (no ha rebut mai els 1.200 euros anuals de l'Estat —fins a l'edat de tres anys de cada fill— perquè només anava adreçat a les mares amb contracte). Les prestacions econòmiques per tenir tres fills també els han arribat massa tard, perquè el fill gran ja té 13 anys (saben que en altres països europeus tindrien dret a una prestació global substancial fins a una edat molt més avançada dels fills). Reben la prestació universal de la Generalitat pel darrer fill, però té molt poca incidència en les despeses familiars. Una altra diferència important entre ambdues famílies: en Pere i la Laura han comprat la seva casa amb el seu esforç eco-

nòmic. En Marc i l'Ingrid la van rebre en herència i la van reformar.

4. A manera de síntesi

1. L'estadística de les grans enquestes sobre els usos dels temps mostra que els temps de treball remunerat i no remunerat d'homes i dones són diferents i desiguals. Subjectivament, el dilema entre ocupació i família afecta més les dones per causa de la seva major proximitat històrica a l'àmbit de la cura diària i a la seva sobresocialització en l'ètica de la cura. I afecta molt menys els homes a causa de la seva sobresocialització en l'ètica del treball remunerat. L'educació i la transmissió familiar de valors és un element clau per a comprendre la diferent aproximació al treball domèstic i familiar que tenen homes i dones, així com els imaginaris i referents que es desprenen de la divisió de rols i responsabilitats (Brullet, 1996c). Per això els canvis de rols de gènere en l'àmbit privat familiar són d'una gran rellevància social.

2. Les dades de diverses enquestes que investiguen les relacions familiars apunten que s'estenen lentament les pràctiques compartides de cura i criança entre mare i pare (Brullet, 1996a i 1996b, 1998; Meil, 2006; Abril i Romero, 2006; Alberdi i Escario, 2007) la qual cosa no significa que la cura

15. A Espanya les comunitats autònomes no poden legislar sobre les relacions laborals a les empreses privades, és una competència de l'Estat. Només poden ampliar la regulació estatal per als treballadors i treballadores de la seva pròpia Administració.

sigui simètrica, ni en les activitats ni en els temps de criança. Es pot dir que hi ha entre un 30% i un 40% de llars de famílies joves amb fills i/o filles menors d'edat en què es comparteix la cura diària dels fills i/o filles. En tot cas, l'increment moderat d'un tipus de pare jove que s'ocupa dels fills i/o filles està directament relacionat amb una mare treballadora a temps i salari complet, encara que també hi puguin influir altres factors, com per exemple el nivell d'estudis, el nombre de criatures i els altres ingressos de la llar.

3. Les polítiques de suport a les famílies en la cura de la petita infància, en el context de canvi social que vivim, s'haurien de recolzar en dos tipus bàsics de recursos públics: a) *serveis diversificats de cura comunitària per als infants* i b) *permisos laborals generosos* per a l'exercici de la parentalitat, individuals, equitatius i intransferibles. Pel que fa als serveis a Catalunya, el procés d'escolarització dels infants de 3 a 5 anys ja està completat, però caldria avançar cap a: 1) una major oferta pública per a l'etapa de 0 a 2 anys; 2) una regulació i

un control educatiu exigents de tots els espais d'atenció a infants en funcionament; 3) una major diversificació de les modalitats de serveis de proximitat públics i comunitaris de suport a les famílies a escala local. Pel que fa als *permisos parentals* 4) cal una major obertura i forta voluntat política a favor de l'extensió de les llicències parentals remunerades, promovent accions i polítiques explícites a favor d'una major dedicació del pare en la primera criança. Les famílies necessiten temps per treballar i necessiten temps per a la cura.

4. L'anàlisi de les trajectòries individuals i de parella, laborals, familiars i formatives de les persones entrevistades per Brullet i Roca (2008a i 2008b) mostra que els canvis en les relacions de gènere a la llar entre sectors populars joves són més importants del que les estadístiques ens indiquen. Gairebé tots els pares entrevistats de classe treballadora mostren una gran proximitat expressiva amb els seus fills i/o filles, els agrada tenir-ne cura, els agrada estar amb ells/elles i, en la mesura del possible, alguns han reduït el seu

temps de treball remunerat per dedicar més temps a la cura familiar.

5. A dia d'avui, la influència positiva de les polítiques de conciliació (permisos laborals, serveis diversificats, reduccions de jornada, etc.) a favor de la coresponsabilització és molt dèbil. Per incrementar-ne l'efecte a favor d'una major equitat entre sexes i entre famílies i grups socials cal que siguin molt més generoses i, a més, cal que vagin acompanyades de polítiques de reestructuració dels temps laborals i de la vida de les ciutats, i de polítiques educatives que incideixin en la transmissió de l'ètica de la cura tant als nois com a les noies. Sobretot als nois.

6. L'ètica política de la cura és central per al benestar individual i col·lectiu. Les pràctiques de cura a la vida diària han estat històricament associades a la família i a les dones. Però a les societats avançades haurien de referir-se a valors i pràctiques universals que s'haurien de transmetre als homes i a les dones, a la família, a l'escola, a la comunitat, i a través de totes les polítiques socials.

Bibliografia

- ABRIL, Paco; ROMERO, Alfons (2006). *Fostering Caring Masculinities. Spanish National Report*. Universitat de Girona - Comunitat Europea.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA - CONSELL DE BENESTAR SOCIAL (2009). *Síntesi de l'Informe Participatiu 2008-2009*.
- ALBERDI, Inés; ESCARIO, Pilar (2007). *Los hombres jóvenes y la paternidad*. Bilbao: Fundación BBVA.
- BALAGUER, Irene (dir.) et al. (2008). "Calidad de los servicios para la primera infancia y estimación de la demanda". Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales. Informe inèdit.
- BAUMAN, Zigmunt (2007). *Tiempos líquidos*. Barcelona: Tusquets.
- BECK-GERNSHEIM, Elisabet (2003). *La reinvençió de la família. En busca de nuevas formas de convivencia*. Barcelona: Paidós.
- (2008). "Les famílies d'avui: més democràcia i més jerarquia". Conferència a Barcelona el dia 25 de juny de 2008. Institut d'Estudis Catalans - Associació Catalana de Sociologia.
- BRULLET, Cristina (1996a). *Anàlisi de l'organització i repartiment del treball familiar i el treball remunerat entre parelles joves amb criatures petites: pràctiques, representacions i condicions materials de vida*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Tesi doctoral.
- (1996b). "Prácticas de crianza e identidades parentales". A: BRULLET, C. i CARRASQUER, P. (comp.). *Sociología de las relaciones de género*. Madrid: Instituto de la Mujer, p. 45-65. [Versió catalana a *Papers*, núm. 51 (1997), p. 149-170.]
- (1996c). "Roles e identidades de género: una construcción social". A: GARCÍA DE LEÓN, M. A. (ed.). *Sociología de las mujeres españolas*. Madrid: Complutense.
- (1998). "Relacions de gènere i dinàmiques familiars a Catalunya". A: GINER, S. (dir.) et al. *La societat catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya i Institut Català d'Estadística.
- (2000). "El debat sobre la conciliació Ocupació - Família en el marc de la Unió Europea". *Revista Catalana de Sociologia*, núm. 12, p. 155-185.
- (2007). "Temps, conciliació i cura: noves reflexions des de les polítiques familiars i socials". *Nous Horitzons*, núm. 185, p. 30-38. Monogràfic sobre Temps, vida quotidiana i ciutat.
- (2008a). "Vida quotidiana i cura dels altres: afrontant el canvi i la complexitat familiar". A: DE RIQUER, Borja (dir.). *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana - Edicions 62.
- (2008b). "Cap a un sistema familiar postpatriarcal?" A: BODELÓN, Encarna; GIMÉNEZ, Pilar. *Construint els drets de les dones: dels conceptes a les polítiques locals*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- (2009a). "Noves polítiques socials per a una societat en transició". A: BRULLET, C. (coord.). *Temps i Cura: la coresponsabilitat social de la cura a la vida quotidiana*. Generalitat de Catalunya - Departament d'Acció Social i Ciutadania.
- (2009b). "Dones, homes, famílies, feminisme i cura. Reflexions al voltant de qüestions controvertides". *EINES per l'esquerra nacional*, núm. 7, p. 59-68.
- BRULLET, Cristina (dir.); BALLESTÍN, Beatriz; MORENO, Raquel; FERNÁNDEZ, Montserrat (2003). *Polítiques d'infància i família a escala local a 22 ciutats europees*. Vol. I. *Informe per països; Vol 2. Informe per ciutats*. Barcelona: CIIMU - Diputació de Barcelona. A: <http://www.diba.es/innovacio/fitxers/0007cast.pdf> http://www.diba.es/innovacio/families_metodologia.asp
- BRULLET, Cristina; ROCA, Clara (2008a). "Tenir cura dels fills. Temps, estratègies, xarxes socials i polítiques de suport a la criança". A: CIIMU. *III Informe: Malestars, infància, adolescència i famílies*. Barcelona: Institut d'Infància i Món Urbà. http://www.ciimu.org/uploads/20081217/1__FAMILIES_VOL_I_des_08.pdf
- (2008b). "Tener y cuidar hijos. Estrategias, redes sociales y políticas de apoyo a la crianza". A: BRULLET, C.; GÓMEZ-GRANELL, C. et al. *Malestares. Infancia, adolescencia, familias*. Barcelona: Graó - CIIMU.
- CAIXA DE CATALUNYA - OBSERVATORI DE LA INCLUSIÓ SOCIAL (2008). *Informe de la Inclusió Social a Espanya 2008*. Barcelona: Caixa de Catalunya.
- CARRASCO, Cristina; SERRANO, Mònica (2007). *Compte satèl·lit de la producció domèstica (CSPD) de les llars de Catalunya 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya - Institut Català de les Dones.
- CARRASCO, Cristina (2009). "Dependència i cura: una realitat inevitable". A: BRULLET, C. (coord.). *Temps i cura: la coresponsabilitat social de la cura a la vida quotidiana*. Barcelona: Departament d'Acció Social i Ciutadania.
- CONSEIL EUROPEEN DE BARCELONE (2002). *Conclusions de la Présidence*. Barcelona, 15 i 16 de març. A: <http://www.developpement-durable.gouv.fr/energie/politiqu/pdf/barceloneconclusion.pdf>
- CONSUMER EROSKI (2009). "Escuelas infantiles y guarderías: análisis de 164 centros privados y públicos en 18 provincias españolas". *Consumer Eroski*, setembre 2009.
- CHODOROW, Nancy (1978). *The Reproduction of Mothering [La reproducción de la maternidad]*. Universitat de Califòrnia, Berkeley i Los Angeles.
- CUBELL, María; DE GISPERT, Cristina (2008). "Polítiques de protecció a la família en xifres. Catalunya, Espanya i Europa". *Barcelona Societat*, núm. 15, p. 63-80.
- DEL BOCA, D.; PASQUA, S.; PRONZATO, C. (2006). *The impact of the institutions on Motherhood and Work*. ISER Working paper 200608. Colchester: University of Essex.
- DURÁN, M. Ángeles (2005). *Los resultados del estudio sobre "El uso del tiempo en la vida cotidiana"*. Madrid: BBVA.
- (2007). *El valor del tiempo. ¿Cuántas horas te faltan al día?*. Madrid: Espasa Calpe.
- ESCOBEDO, Anna (2000). "Les llicències laborals per a mares i pares amb fills menors de tres anys. Una comparació dels sistemes vigents a Dinamarca, Finlàndia i Espanya". *Revista Catalana de Sociologia*, núm. 12, p. 187-213.
- ESCOBEDO, Anna; NAVARRO, Lara (2007). "Estudi i avaluació exploratòria de l'ús i impactes de les mesures contemplades per la legislació relativa a la conciliació de la vida personal, familiar i laboral del personal al servei de l'Administració de la Generalitat de Catalunya". Barcelona: Departament d'Acció Social i Ciutadania. Informe inèdit. A: http://www.eapc.es/documentos/2007/iop_doc.htm
- EUROSTAT (2004). *How europeans spend your time. Everyday life of women and men. Data 1998 and 2002*. Luxembourg: European Communities. A: <http://www.unecce.org/stats/gender/publications/Multi-Country/EUROSTAT/HowEuropeansSpendTheirTime.pdf>
- FUNDACIÓ JAUME BOFILL (comp.) (2005). *Estructura social i desigualtats a Catalunya. Vol. I. Classes socials, educació, treball i usos del temps*. Barcelona: Mediterrània.
- GÁLVEZ, Lina; DOMÍNGUEZ, Mónica; RODRÍGUEZ, Paula (2009). "Utilisation du temps et inégalités entre hommes et femmes en Espagne". *Informations sociales*, 2009/3, núm. 153, p. 98-107.

- GARRIDO, L.; GIL CALVO, E. (1993). *Estrategias familiares*. Madrid: Alianza Universidad.
- GIDDENS, Anthony (1992). *La transformación de la intimidad. Sexualidad, amor y erotismo en las sociedades modernas*. Madrid: Cátedra.
- GILLIGAN, Carol (1982). *In a different voice*. Cambridge: Harvard University Press.
- GONZÁLEZ, M. J.; QUIROGA, Águeda (2003). "Per què no hi ha escoles bressol públiques al meu municipi? L'escolarització de la primera infància a Catalunya en els contextos europeu i espanyol". A: Navarro, Vicenç (coord.). *L'Estat del Benestar a Catalunya*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- GUTIÉRREZ-DOMÈNECH, M. (2007). *El temps amb els fills i l'activitat laboral dels pares*. Barcelona: Documents d'Economia de "la Caixa", núm. 6.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA. *Enquesta de l'ús del temps 2002-2003*. Idescat. A: <http://www.idescat.cat/cat/idescat/publicacions/catleg/pdfdocs/eut2002-03.pdf>
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (Idescat) (2007). *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població 2006*. Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE) . *Encuesta de Empleo del Tiempo 2002-2003*. Consultable a la web de l'INE.
- IZQUIERDO, María Jesús (dir.) (2007). *Servidores sense fronteres. La migració femenina filipina*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.
- MARÍ-KLOSE, Pau; GÓMEZ-GRANELL, Carme; BRULLET, Cristina; ESCAPA, Sandra (2008). *Els temps de les famílies: anàlisi sociològica dels usos del temps dins de les llars catalanes a partir de les dades del Panel de famílies i infància*. Barcelona: Departament d'Acció Social i Ciutadania - Generalitat de Catalunya.
- MEIL, Gerardo (2006). *Padres e hijos en la España actual*. Barcelona: Obra Social Fundació "La Caixa", Colección Estudios Sociales, 19.
- NYBERG, Anita (2008). "Desarrollo del modelo de dos sustentadores/dos cuidadores en Suecia: el papel del sistema de educación infantil y de los permisos parentales". A: PAZOS MORÁN, María (ed.). *Economía e igualdad de género: retos de la hacienda pública en el siglo XXI*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 2008. A: http://www.ief.es/Investigacion/Temas/Genero/2008_genero_Nyberg.pdf
- PARELLA, Sonia (2003). *Mujer, inmigrante y trabajadora. La triple discriminación*. Barcelona: Anthropos.
- PEDONE, Claudia (2008). "De l'Equador a Catalunya: la gestió de la vida quotidiana de les famílies migrants". *Barcelona Societat*, núm. 15, p. 81-87.
- SÍNDIC DE GREUGES (2007). *L'escolarització de 0 a 3 anys a Catalunya*. Informe extraordinari. Barcelona, setembre 2007.
- TORNOS, Teresa (2009). "El temps, la cura i els drets de ciutadania". A: BRULLET, C. (coord.). *Temps i cura: la coresponsabilitat social de la cura a la vida quotidiana*. Barcelona: Departament d'Acció Social i Ciutadania.
- VALIENTE, Celia (1997). "Las políticas de cuidado de los niños a nivel nacional en España (1975-1996)". *Papers*, núm. 53, p. 101-136.
- WILLIAMS, F. (2004). *Rethinking families*. ERSC CAVA Research Group. Londres: Calouste Gulbenkian Foundations.